

ЕКСТРЕМАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ

У статті розглядається екстремальний туризм в Україні. Робиться класифікація екстремального туризму, аналізується сучасний стан та перспективи його розвитку.

Ключові слова: екстремальний туризм, класифікація екстремального туризму,

В статье рассматривается экстремальный туризм в Украине. Делается классификация экстремального туризма, анализируется современное состояние и перспективы его развития.

Ключевые слова: экстремальный туризм, классификация экстремального туризма

In the article extreme tourism is examined in Ukraine. Classification of extreme tourism is done, the modern state and prospects of his development is analyzed.

Key words: extreme tourism, classification of extreme tourism.

Актуальність дослідження зумовлюється збільшенням в останні роки попиту серед українських туристів на тематичні тури, в т.ч. екстремальні. Для українських туроператорів притаманна значна непоінформованість в цьому питанні, що призводить до невеликої кількості та низької якості туристичних пропозицій.

Аналіз останніх публікацій. В дослідженнях багатьох авторів не приділяється належної уваги ролі екстремального туризму в системі туризму. Такі автори як Крачило М.П., Александрова А.Ю., Біржаков Н.Б., Любіцева О.О. відносять екстремальний туризм до активного, спортивного чи неорганізованого туризму. Праці з класифікації екстремального туризму як єдиного цілого зустрічаються у Бабкіна А.В.

Формування цілей статті. Метою статті є характеристика та аналіз перспективи екстремального туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом активно розвивається екстремальний туризм – вид туризму, який об'єднує всі подорожі, що пов'язані з активними способами пересування і відпочинку на природі та найвищим ризиком для життя. Екстремальний туризм має на меті отримання нових відчуттів, вражень, поліпшення туристом фізичної форми і досягнення результатів. Головним чинником розвитку екстремального туризму являються соціально-психологічні потреби туристів. Що пов'язано з виключно умовами часу і запитами ринку, адже з кожним роком запити туристів, на думку багатьох дослідників і працівників тургалузі, стають все різноманітнішими, а вимоги до організації і проведення турів все більш високими у зв'язку з їх все зростаючою обізнаністю і накопиченим попереднім досвідом подорожей. У сучасних умовах високої конкуренції в туристському бізнесі в усьому світі турфірмам економічно не вигідно обмежуватися пропозицією лише тільки класичних турів за давно розробленими маршрутами з незмінною

програмою надання послуг, одноманітним набором розваг і так далі. Вони повинні постійно йти в ногу із запитами споживачів, обов'язково враховуючи їх психологічні особливості і відстежуючи «модні» тенденції розвитку напрямів сучасного туристського руху. Екстремальний туризм зародився на основі спортивного туризму – виду туризму, в основі якого лежать змагання на маршрутах, що включають подолання категорійних перешкод в природному середовищі (перевалів, вершин, порогів, каньйонів, печер і ін.), і на дистанціях, прокладених в природному середовищі і на штучному рельєфі. Але багатьом була не до вподоби системність та категорійність, привнесені зі спорту, тому поступово почався відхід в бік некатегорійного, нерегламентованого та самостійного виду туризму – спочатку спортивно-екстремального, а з часом екстремального [5]. Цей вид туризму набирає силу у всьому світі, особливо на пострадянському просторі, в т.ч. і в Україні. Все більше людей прагнуть побачити красу підводного світу, спуститися по гірському схилу на лижах і навіть стрибнути з парашутом. У Європі, наприклад, цей вид туризму почав розвиватися швидкими темпами і ставати масовим наприкінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст., в Росії – з середини 1990-х., а в Україні – з початком нового тисячоліття. Хоч цей вид туризму з року в рік стає усе більш популярним, туристи в основному віддають перевагу таким, по колишньому популярним видам туризму, як екскурсійний, пізнавальний, пляжний і ін. В Україні екстремальний туризм розвинений не так добре, як в інших частинах світу, зокрема в Європі.

Ми зробили власну класифікацію екстремального туризму. Головним критерієм систематизації стала місце проведення екстриму. Тому ми виділили 4 види екстремального туризму: підземний екстремальний туризм, гірський екстремальний туризм, водний екстремальний туризм та повітряний екстремальний туризм (рис. 1) До водних видів туризму належать дайвінг, вейкбордінг, водні лижі, каякінг, рафтинг, серфінг та віндсерфінг.

Рис.1 Види екстремального туризму

Дайвінг (підводне занурення, пірнання) дуже популярний у всьому світі. За даними Всесвітньо туристичної організації[7], нині у світі майже 20 млн. сертифікованих дайверів любителів, а 40 років тому їх було всього декілька сотень. Це досить дорогий різновид екстремального туризму. Перспективи України в цьому напрямку чималі, тому що країна має вихід до Чорного моря – одного з перспективних світових центрів дайвінгу. Крім того, існує чимала кількість річок та озер, в яких проводять занурення.

Практично у всіх великих містах України створені громадські об'єднання (клуби), в роботі яких беруть участь любителі підводного плавання. Велика частина клубів об'єднана під егідою Федерації підводного спорту і підводної діяльності України. У країні існують також і приватні дайв-клуби, що працюють на комерційних умовах. В цілому в Україні на сьогодні близько 70 дайв-центрів. Розташовані вони в основному на Чорноморському побережжі Кримського півострова, а також в районі Одеси. Чорне море, звичайно, не порівнюється за красою підводного світу з Червоним, тому багато громадян України вважають за краще їздити в Шарм-ель-Шейх або Таїланд, чим в Крим. Проте найяскравішим показником рівня «дайверського життя» країни, безумовно, є фестивалі. Наприклад, знаменитий фестиваль «Срібна акула», який збирає щорік дайверів з просторів СНД і Європи. Українські дайвери в більшості своїй молоді – їх середній вік 30 років (у США, наприклад – 36), 77 % дайверів мають вищу освіту (у США – 50 %). В цілому дайвінг в Україні дуже розвинений, чому сприяють і невисокі ціни. Та й кількість туристських фірм, що пропонують цей вигляд відпочинку безпосередньо в Україні, з кожним роком росте. Найбільш популярні місця – Євпаторія, Судак, Новий Світ. Проте центром українського дайвінгу є мис Тарханкут, де зосереджені десятки пам'яток: від гротів та печер до унікального музею під водою.

Вейкбордінг є комбінацією водних лиж, сноуборду, скейта і серфінгу. Катер буксирує райдера, що стоїть на короткій, широкій дошці. Рухаючись на швидкості 30- 40 км/год з додатковим баластом на борту, катер залишає за собою хвилю, яку райдер використовує як трамплін. Особливо динамічно вейкбордінг став розвиватися на початку 1990 х рр. Він здійснив революцію у водному спорті так само, як свого часу сноуборд в гірських лижах. Із захоплення невеликої групи ентузіастів він перетворився на популярний спорт зі своєю філософією і культурою. Для вейкбордінга потрібний спеціальний катер, але такі катери коштують дорого, тому в Україні з'являються рідко, переважно на Дніпрі. Отже, в нашій країні цей вигляд відпочинку майже не розвинений унаслідок високої вартості турпродукту.

Водні лижі – один з найвідоміших видів активного відпочинку. Це гідна заміна гірським і біговим зимовим лижам. Цей вид спорту постійно прогресував і сьогодні він став настільки видовищем і популярним, що був рекомендований в програму Олімпійських Ігор. Водні лижі в останній час почали активно практикуватися на Чорноморському побережжі. Проте все-

такий цей вид водного активного відпочинку розвивається тільки його фанатами, тому не є дуже масовим.

Серфінг – гонки на спеціальній овальній дошці з вуглепластика з шорсткою поверхнею для стійкості, з плавниками стабілізаторами на нижній плоскості. В Україні для серфінга нема належних умов, адже високі хвилі, яке потрібні для занять серфінгом, в Чорному морі відсутні.

Віндсерфінг – різновид серфінгу та парусного спорту. Від серфінгу відрізняється невеликим вітрилом яке кріпиться до дошки. При хорошому вітрі можна розвивати швидкість більш 10-12 м/с. Ну а рекорд на сьогоднішній день – більше 70 км/год. Вартість комплексу спорядження досить висока. В Україні розвинений на рівні любителів, яке катаються в районі Одеси та південного берега Крима.

Каякинг популярний за кордоном, проте потроху набирає все більшу популярність і в Україні. Це спорт однак, хоча і не позбавлений командного духу, дає можливість кинути виклик стихії і залишитися з нею один на один. На каяку можна відправитися у водний похід по річці будь-якої складності або проводити ігрові сплави на невеликому відрізку гірської річки, вибираючи окремі перешкоди у вигляді бочок, валів і водопадів і проходячи їх. Природно, щоб відчувати себе упевнено під час сплавів, необхідно володіти базовою технікою. Проте в Україні значно більшої популярності набрав інший річковий екстрим – рафтинг.

Рафтинг – це екстремальний спуск по гірській річці на каное або спеціальних плотах. Останніми роками він викликає такий величезний інтерес з боку любителів екстремального відпочинку, що більшість придатних для цього туризму гірських річок були освоєні професіоналами, які тепер пропонують рафтинг-тури практично в будь-яку точку світу. Рафт-тури в основному бувають наступних видів: поїздки на день або півдня і багатоденні подорожі. В Україні через наявність розгалуженої річкової мережі є величезні перспективи для рафтингу. При чому вони вже використовуються. Любителів рафтингу можна побачити на р. Південний Буг (ділянка з Мігейськими порогами), р. Десна, р. Черемош, р. Дністер. Цьому сприяють значна кількість турфірм, які масово з'явилися на цьому напрямку за останні 5 років. Вони використовують новітнє обладнання, що разом з активною рекламою спричинило масовий наплив туристів, та вивело цей вид екстрим-туризму у трійку найбільших популярних.

До гірських видів екстремального туризму належать альпінізм, скелелазіння, гірські лижі та сноубординг.

Альпінізм вважається найекстремальнішим відпочинком. Сьогодні альпінізм є цілою індустрією, яка рівномірно розвивається і популяризується. Як правило, для сходження прийнято вибирати літо, коли погода дозволяє з мінімальними втратами дістатися до наміченої вершини. Проте любителі гострих відчуттів не зупиняються і взимку, а складні погодні умови і сходження лавини лише додають гостроти подорожі. У гори йдуть, щоб випробувати себе, ризикнути, здолати все і дістатися до вершини. Альпіністське оснащення коштує дуже дорого,

повний комплект якісного спорядження обійдеться екстремальному туристові в 1500- 2000 доларів, тому часто беруть спорядження в оренду. Головною проблемою альпінізму в Україні, окрім своєї дорожнечі та малої кількості досвідчених інструкторів, є повна відсутність своїх ресурсів, адже Карпати є надто низькими горами для альпінізму.

Скелелазіння є різновидом альпінізму, головною відмінністю є те що підйом відбувається по скальному рельєфу, а не по гірському. В Україні він розвинен – у великих містах існує чимало клубів, проте є критична нехватка придатних до скелелазіння районів. Найбільше використовують скальні утворення у Житомирській області, Вінницькій області, Кам'янець-Подільському та Криму. Проводяться фестивалі скелелазіння під Житомиром та у Кам'янець-Подільському.

Гірські лижі – один з найстаріших видів активного відпочинку. З часом кількість тих, що бажають кататися на гірських лижах не зменшилося, а, швидше, збільшилася. До того ж зараз гірськолижний сервіс більше якісний, ніж років 10 тому, не говорячи вже про 70-і та 80-і рр. ХХ ст. Майже на будь-якому гірськолижному курорті є спуски як для професіоналів, так і для новачків.

Сноубордінг – спуск по снігу з гірських схилів на спеціально обладнаній дошці. Це більш агресивний і активний вид екстриму, ніж гірські лижі. Сноубордінг як окремий вигляд спорту з'явився в Америці в 60 х р. ХХ ст. Фанатами новомодного захоплення стали здебільшого серфери, що не бажали сидіти без діла в очікуванні літа. У нашій країні сноубордінг масове визнання отримав в середині 90-х рр. ХХ ст. В Україні набуло значного поширення захоплення гірськими лижами та сноубордом, тому взимку більшість туристів відправляються саме в Карпати, щоб покататися на них. Це зумовлено відносною дешевизною порівняно із закордонними курортами та підвищенням технічного оснащення курортів в останні роки. Провідним лідером є Буковель, де існує єдина в Україні «екстремальна» траса для спуска.

Маунтінбайкінг стає усе більш популярним, не зважаючи на свою дорожнечу. Щоб серйозно займатися маунтінбайкінгом, доведеться витратити немало грошей. В Україні є умови для заняття маунтінбайкінгом – гірські системи Карпат та Криму, які є відносно пологими горами. Проте цей вид туризму так і не набув великої популярності.

До повітряних видів екстремального туризму належать парашутизм, групова акробатика, скайсерфінг, бейс-джампінг, польоти на повітряних кулях, дельтапланеризм.

З парашутом почали стрибати більше півстоліття тому, але в масовий вид відпочинку стрибки з парашутом перетворилися лише років 15 тому. Зараз існує багато варіантів стрибків з парашутом. Парашутизм – справа неабияка, і тому всі дисципліни мають на увазі серйозну підготовку. Класичний парашутизм включає два різновиди. Перший – стрибки на точність приземлення. Завдання полягає в поразці мішені з певним розміром.. Другий - комплекс фігур у вільному падінні. Парашутизм є

досить консервативний вид екстриму: сам комплекс фігур не зазнає змін вже багато років. Вимагає вигостреної майстерності і постійності в результатах.

Групова акробатика. Дана дисципліна переслідує мету побудови максимальної кількості різних фігур командою з декількох парашутистів. Класична кількість парашутистів в команді – 4 або 8. Команда з чотирьох чоловік може побудувати за час вільного падіння близько 30 фігур. Купольна акробатика полягає в побудові формацій з куполів розкритих парашутистів. Цим кардинально відрізняється від інших видів парашутизму, де робота над результатом йде до розкриття парашута (окрім стрибків на точність приземлення). При виконанні фігур купольної акробатики парашути входить в безпосередній контакт з парашутистами інших спортсменів, при цьому часто відбуваються завали куполів. Після того, як всі фігури побудовані, настає етап, коли парашутисти повинні відокремлятися один від одного і робити захід на посадку. Це найбільш складна і небезпечна частина вправи. Якщо куполи зачепилися один за одного, навіть приведення в дію замків відчеплення куполу може не допомогти, і купол не відійде. Розкриття ж запасного парашута в такій ситуації досить небезпечне. Це робить купольну акробатику одним з найризикованіших видів парашутизму.

Скайсерфінг – це стрибки з лижами на виконання різних фігур у вільному падінні. З'явився в Україні недавно, тому поки що не став користуватися популярністю.

В Україні існує до 15 аеродромів, на основі яких існують авіаційні та парашутні клуби, та на яких здійснюються парашутні стрибки: індивідуальні та групові. Ціни є доволі прийнятними, як для України, тому з кожним роком прибуває любителів стрибнути з парашутом. Аеродроми в Україні: Київ (Чайка), Бородянка, Рівне (Воронів), Донецьк (Волноваха), Харків (Коротич), Одеса, Дніпропетровськ, Криму (Коктебель, Севастополь), Вінниця, Чернігів (Прогрес), Глухів. Чималим недоліком поширення цього виду екстремального туризму є значна застарілість обладнання та зношеність авіатранспорту в Україні.

Бейс-джамперу для заняття улюбленою справою – стрибками з парашутом – не потрібний літак або інша техніка, що літає. Він обходиться звичайним ліфтом, чи власними руками і ногами плюс альпіністське спорядження. Спортсмен-бейсер забирається на дах будівлі, хмарочоса, телевежу, гору або скелю і стрибає вниз. Навіть ентузіасти цього вигляду спорту говорять, що це один з найнебезпечніших видів, навіть на тлі екстремальних. В Україні стрибки з висотних будівель і споруд вважаються дрібним хуліганством і караються відповідно до Кримінального кодексу. Проте таке в нашій країні робили одинаки, адже нема наявних визначних висотних технічних споруд та природних утворень.

Польоти на повітряних кулях звичайній людині доступні на різних фестивалях, які проходять і в нашій країні. Дальність польоту на

повітряній кулі залежить від сили вітру, при середній силі вітру – це 20- 30 км. Місце приземлення повністю залежить від метеоумов. В Україні польоти на повітряних кулях розвинені найбільше у 2 містах – Києві та Кам'янець-Подільському. Мало доступний вид туризму через значні фінансові вимоги до снаряження.

Дельтапланеризм входить до числа розвинутих видів екстриму. Сьогодні налічується близько 90 тис. дельтапланеристів по всьому світу, плюс кожен рік в повітря піднімається близько тисячі початківців-дельтапланеристів. Сучасні апарати неймовірно стійкі, міцні, і польоти на них можуть бути обмежені лише погодними умовами і досвідченістю самого пілота. В Україні дельтапланеризм практикується в Карпатах та Криму, що спричинено наявністю полонин (тобто ділянок з відсутнім лісом) та великими висхідними потоками. Проте поки що не набуває широкої популярності через дорожнечу закупівлі спорядження.

До підземних видів туризму входять спелеологія та спелеостологія. Печери – це останні білі плями на карті світу, остання можливість пройти там, де не ступала нога людини і куди не падав погляд його очей або фотокамер. Дослідженням цього загадкового підземного світу і займаються спелеологи. Щоб займатися спелеологією, треба мати серйозну підготовку, причому не лише фізичну, але і технічну, а також психологічну. В Україні є чи не найбільші спелеологічні ресурси у світі: 20 печер з довжиною понад 1,5 км (в т.ч. і найдовша в світі гіпсова – п. Оптимістична, 240 км) та величезні печерні масиви на Тернопільщині та в Криму. Проте через свою нескладність та однотипну характерність будови, вони не становлять цікавості для спелеологів-екстремалів та за останні роки значно асимілювали в систему масового туризму в Україні.

Спелеостологія тісно пов'язана із спелеологією, проте вона лише набуває поширення в Україні. Спелеостологія – це проникнення в підземні міські структури, недоступні для основної маси людей. В Україні – два осередки: Одеса (катакомби) та Київ (штучні підземні споруди).

Екстремальний туризм відноситься до найбільш небезпечних видів туризму, його мета і полягає в тому, щоб відчутти небезпеку. Всі види небезпек в екстремальному туризмі можна класифікувати за природою явища і ролі туристів у виникненні небезпечної ситуації. Чинники ризику в екстремальному туризмі класифікуються за їх природою[6]:

- травмонебезпечність – результат переміщення механізмів і предметів (каменепаді, схід лавини і т. д.), несприятливих ергономічних характеристик спорядження, небезпечних атмосферних явищ;
- дія довкілля – небезпека прояву несприятливих погодних умов;
- пожежонебезпечність;
- біологічна дія – ризик укусів тварин, отруйних комах, переносників інфекцій, попадання в людський організм отруйних мікроорганізмів;
- психофізіологічні навантаження – ризик виникнення фізичних і нервово психічних перевантажень у туристів при проходженні важких, небезпечних ділянок маршруту;

- небезпека ультрафіолетового і радіаційного випромінювання;
- специфічні чинники ризику – можливість виникнення на маршруті природних і техногенних катастроф, поганий технічний стан об'єктів, низький рівень підготовки обслуговуючого персоналу, інструкторів, недостатнє інформаційне забезпечення на маршруті.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Очевидно, що екстремальний туризм дуже цікавий, захоплюючий вигляд відпочинку і з кожним роком стає усе більш популярним серед різних верств населення, не дивлячись на свою вартість. Примітно, що українці – одні з найбільших любителів екстремального туризму у світі. Українські екстремальні туристи беруть участь в багатьох міжнародних змаганнях. В порівнянні з Україною екстремальний туризм в інших частинах світу – в Східній Азії, в Європі, в Північній Америці – розвинений в досить високій мірі. Жителі Європи і особливо Північної Америки навіть відносять екстремальний туризм до найбільш популярних видів спорту. До того ж доходи в населення цих частин світу значно вищі, ніж в Україні, тому там екстремальним туризмом можуть займатися всі бажаючі.

Найбільш перспективними місцями для екстремального туризму в Україні є Карпати та Крим з ПБК, адже тут сама природа створена для екстриму. У Карпатах можна побудувати безліч висококласних гірськолижних курортів, а Крим може стати міжнародним центром дайвінгу. Також в Україні багато потенційних місць для розвитку спелеології, маунтінбайкінга, каякінга, рафтінга, дельтапланеризму. Якщо вирішити проблему фінансування розвитку туристської інфраструктури, сюди приїжджатимуть не лише росіяни, але і жителі довколишніх країн (Росія, Білорусь, Польща). Очевидно, що екстремальний туризм поступально розвиватиметься, тому завдання держави полягає в тому, щоб зробити його максимально безпечним для учасників і не допускати безконтрольного використання і знищення природних туристських ресурсів.

1. Крачило Н. П. Географія туризму. - К.: Вища школа. 1987. - 208 с..
2. Александрова А.Ю. Международный туризм: Учебник. - М.: Аспект Пресс, 2002. – 470 с.
3. Биржаков М.Б. Введение в туризм. – СПб.: «Издательский дом Герда», 2001. – 320 с.
4. Любіцева О.О. Методика розробки турів: Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2003. - 104 с.
5. Федотов. Ю.Н., Востоков И.Е. Спортивно-оздоровительный туризм: Учебник. – М.: Сов. Спорт, 2002. – 361 с.
6. Бабкин А.В. Специальные виды туризма. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. - 252 с. 7. <http://unwto.org/ru>.